

**MEMÒRIA DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL DE PALOL DE
REVARDIT
(PLA DE L'ESTANY)
2020**

Fitxa tècnica

Número d'expedient: 518 K121 N 521-2021/1-32308

Lloc de la intervenció: Castell de Palol de Revardit

Població, comarca: Palol de Revardit, Pla de l'Estany

Coordenades: N: 457528,24 E: 483131,07 141msnm

Promoció: Ajuntament de Palol de Revardit

Projecció: Jordi Camps

Contractista: Construccions Freixas

Execució arqueològica: IN SITU, SCP

Direcció arqueològica: Almudena García Ordóñez

Tipus intervenció: preventiva terrestre

Activitat: control / excavació

Dates: del 28 de desembre de 2020 al 10 de gener de 2021

Resultat: Positiu, estructures constructives, medievals, modernes i contemporànies

Resum: es presenta la memòria de la intervenció arqueològica vinculada a l'arranjament d'un tram de la muralla sud que es trobava en mal estat arran el temporal Glòria. Es va realitzar la construcció d'un drenatge a la part interna i la reparació del tram esquerdat. Els resultats van ser positius.

Paraules Clau: Castell de Palol de Revardit, drenatge i reparació muralla sud, resultat positiu

ÍNDEX

1.- LOCALITZACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

2.- MOTIVACIONS I OBJECTIUS

3.-DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS I RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

4.- DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES

5.- CONCLUSIONS

8.- BIBLIOGRAFIA

ANNEX I

Planimetria del jaciment

ANNEX II

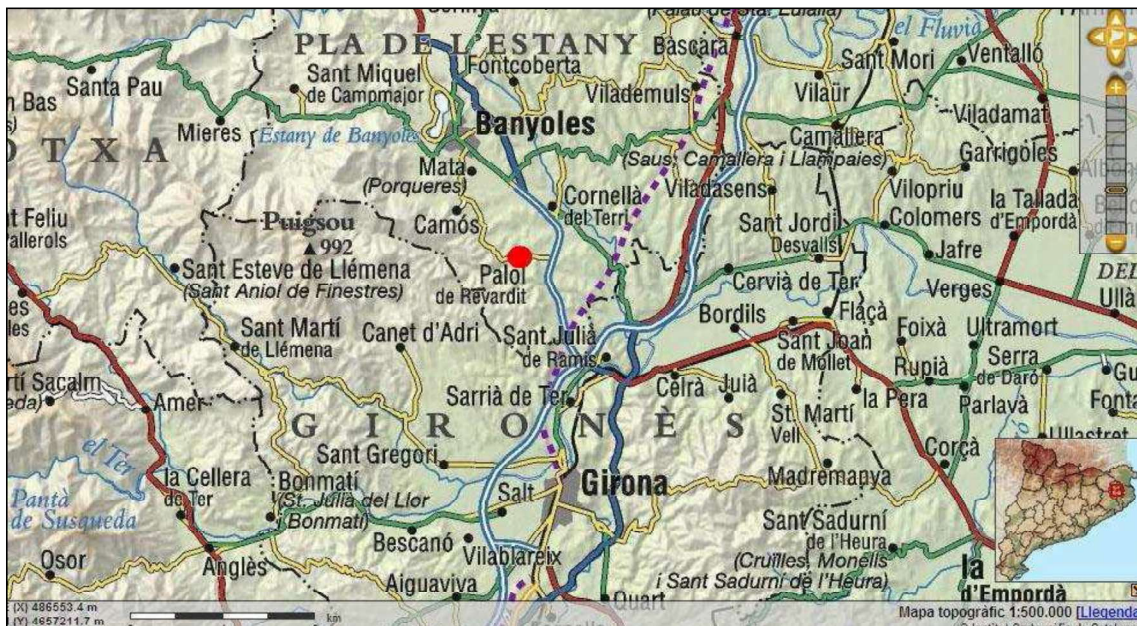
Inventari de materials arqueològics i d'UE

1.- SITUACIÓ DEL CASTELL DE PALOL DE REVARDIT

El municipi de Palol de Revardit

El municipi de Palol de Revardit té una extensió de 18,28 km² dins la comarca del Pla de l'Estany. A migdia limita amb Medinyà i Sant Julià de Ramis, a tramuntana amb Camós i Cornellà del Terri, a llevant amb el poble de Sant Andreu del Terri. A part del cap de municipi, Palol de Revardit, també comprèn els pobles i antigues parròquies de la Mota i Riudellots de la Creu, i els veïnats de la Banyeta i la Beguda.

El municipi és travessat pel riu Revardit, afluent per la dreta del Terri, que drena el sector septentrional del terme. Accidentat pels contraforts orientals de la serra de Rocacorba, el puig de Sant Dalmau fa de límit nord-occidental del terme amb el de Canet d'Adri. També es troben altres rieres drenen el municipi: riera de Riudellots, de Marmanya, de Riudelleques.

El territori és força muntanyós, sobretot per la banda de ponent, però llevat d'una zona planera en el pla de la Banyeta, que afronta a llevant amb el poble de Sant Andreu del Terri. La muntanya hi són abundants els boscos de pins, alzines i roures.

2.- MOTIVACIONS I OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

L'Ajuntament de Palol de Revardit, juntament amb el Consell Comarcal del Pla de l'Estany ha dut a terme una actuació integral al Castell de Palol de Revardit per tal de recuperar el monument i, al mateix temps, donar-li un ús social. Per aquest motiu es redactà un projecte arquitectònic per part del Sr. Jordi Camps, arquitecte del Consell Comarcal del Pla de l'Estany.

Presentat amb expedient núm. 127/07 Palol de Revardit, el projecte d'adequació i rehabilitació del Castell de Palol de Revardit, la Comissió dels Serveis Territorials de Cultura i Mitjans de Comunicació de Girona, en la reunió que va tenir lloc el dia 15 de Juny de 2007, acordà (núm. de registre de sortida 2088): *“Des del punt de vista arqueològic, com l'actuació plantejada preveu una intervenció en tot el conjunt, tant a l'interior com a l'exterior del recinte, la Comissió considera que l'execució de les obres s'ha de fer sota control arqueològic. La intervenció arqueològica requereix, d'acord amb la normativa vigent sobre patrimoni arqueològic, l'autorització prèvia de la Direcció General del Patrimoni Cultural.”*

Un cop realitzades les intervencions arqueològiques anteriors, lligades a les diferents fases de rehabilitació del castell, i lliurats els preceptius informes i memòries (IBAÑEZ, 2008 i AGUELO, 2009, García de Consuegra, 2010 i Colomeda, 2011, García, 2011, Palomo, 2014, García, 2018), actualment es requereix el control arqueològic de les obres que a continuació es relacionen:

Enguany el projecte tenia per objecte la consolidació del tram sud de la muralla i l'execució d'un drenatge adjacent arran de l'aparició d'unes esquerdes.

En el tram sud de la muralla del castell de Sant Miquel del nucli de Palol de Revardit havien aparegut unes esquerdes importants, visibles tant per l'exterior, com per l'interior. Aquestes esquerdes continuaven movent-se, d'acord amb els testimonis col·locats al març. En la part exterior de la muralla, l'esquerda tenia forma de “V”, i estava situada en un apèndix de la muralla. En la part interior de la muralla, l'esquerda més important era horitzontal, amb ramificacions verticals. Aquestes esquerdes van

ser detectades després d'un període intens de pluges, i van continuar accentuant-se en l'últim període intens de pluges DANA Glòria.

La causa d'aquestes esquerdes és la combinació de dos factors, argiles expansives i augment del nivell freàtic. La muralla del castell segueix una mota d'argila, (el nivell interior se situa sobre la mota, a quatre metres superior al nivell exterior). Aquesta mota, que defineix el perímetre de la muralla està formada per argiles expansives, i quan aquestes augmenten la seva humitat relativa, també augmenten de volum, generant unes noves tensions a la muralla, perquè augmenta la longitud del perímetre de la muralla. Dins el perímetre de la muralla del castell hi ha dos pous oberts, on es pot comprovar el nivell de l'aigua. En aquests períodes d'alta intensitat de pluja s'observa com el nivell freàtic puja considerablement, per sobre de la cota inferior de la muralla. Quan el nivell freàtic està per sobre de la cota inferior de la muralla, es genera l'efecte columna d'aigua, provocant unes noves accions de tipus empentes lateral, que produeixen noves tensions a la muralla. Aquestes noves tensions descrites, d'augment del perímetre de la muralla a causa de l'augment del volum de les argiles expansives i les empentes laterals causades per l'elevació del nivell freàtic, s'accentuen en un sobresortint, o apèndix de la muralla, ja que en aquest punt és el punt dèbil de una muralla amb un perímetre circular.

La solució adoptada va ser fer un nou drenatge en el perímetre del tram afectat per les esquerdes, amb una longitud de 38 metres lineals. Consistent en executar una rasa seguint al perímetre de la muralla de 4 metres de profunditat (fins arribar al nivell de la part exterior de la muralla), posar una primera capa al perímetre de la rasa (tant en les parets com al fons) de una tela geotèxtil per impedir l'entrada de sòls fins que puguin col·lapsar el drenatge, seguidament es posa un tub de drenatge al fons de la rasa, que es connecta a la xarxa de pluvials, i finalment s'emplena la rasa d'àrids de grandària gran fins a 20 cm de la cota d'acabat. Tot seguit es solapen els dos costats de la tela geotèxtil que sobresurten dels laterals de la paret de la rasa. Aquests últims 20 cm es reomplen de terra vegetal i s'hi sembra gespa, com la resta de l'esplanada de l'interior de la muralla. Finalment, es procedeix a reparar les esquerdes aparegudes amb morter de calç, tal com està rejuntada la resta de la muralla. La connexió del tub de drenatge a la xarxa pluvial es produirà en la zona on la muralla es troba més

esquerdada. Es va desmuntar aquest tram, es va fer una rasa per col·locar el tub de drenatge que travessarà la muralla, i es tornarà a reconstruir aquest petit tram.

El projecte va ser presentat a la Comissió Territorial de Patrimoni Cultural que va acordar *“PER UNANIMITAT, AUTORITZAR la intervenció de consolidació d'un tram de muralla del castell de Palol de Revardit, per entendre que és una actuació necessària i urgent, donat l'estat del pany de muralla afectat, amb la condició que es realitzi una intervenció arqueològica prèvia en l'àrea pròxima al mur on es proposa la realització del drenatge, de manera que es pugui treballar amb seguretat i, alhora, reconèixer les estructures arqueològiques. En funció dels resultats d'aquesta excavació, caldrà estudiar si aquests són compatibles amb la proposta presentada i, si escau, modificar el projecte, que haurà de ser avaluat novament per aquesta Comissió.*

L'article 35.1.c) de la Llei 9/93, del patrimoni cultural català, estableix que qualsevol actuació en un monument històric ha de conservar les característiques tipològiques d'ordenació espacial, volumètriques i morfològiques més remarcables del bé.

*La intervenció arqueològica, d'acord amb la normativa vigent, s'haurà de realitzar sota la direcció d'un arqueòleg, amb la corresponent autorització de la Direcció General del Patrimoni Cultural, segons estableix la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català, i el Decret 78/2002 del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic”. **Exp. 91/20.***

Atès que el projecte tenia una subvenció de la Diputació de Girona i el termini de justificació s'esgotava sense que s'haguessin dut a terme els treballs, es realitzà el control arqueològic de les obres directament i no una intervenció prèvia. La situació provocada per la pandèmia de COVID'19 va fer endarrerir l'actuació prevista.

Pel que fa als objectius de la intervenció, la finalitat principal era detectar possibles estructures i/o nivells arqueològics no coneguts fins al moment i poder documentar-los, així com avaluar l'afectació de les estructures ja documentades en la intervenció de l'any 2011 però no excavades (García, 2012); com a objectiu final, ampliar el coneixement i avaluar la seva importància dins el conjunt de troballes realitzades anteriorment.

3.- Desenvolupament dels treballs i resultats

El dia 28 de desembre de 2020 es van iniciar els treballs arqueològics a la muralla sud del Castell de Palol de Revardit. En aquest sector l'any 2011 es van documentar en planta diverses estructures, algunes de les quals molt properes a la muralla. Per tal de conèixer i documentar adequadament les estructures, la Comissió de Patrimoni, va acordar que s'havia de realitzar una intervenció prèvia a l'actuació. Però, com dèiem, les obres tenien una subvenció de la Diputació de Girona que s'havia de justificar abans del 15 de gener i l'endarreriment de les obres va provocar que es realitzés un control de les obres directament.

Els treballs s'iniciaren just per davant de la bestorre quadrada on, a pocs metres en direcció a l'oest, van apareixen dos murs paral·lels perpendiculars a la muralla que no havien estat localitzats l'any 2011. L'arqueòleg encarregat va demanar de documentar les estructures abans de malmetre els estrats associats per a realitzar la rasa, recordem que les dimensions de la rasa eren de 4 metres de profunditat i 0,80 metres d'amplada, però l'arquitecte del projecte i el propi Ajuntament van coaccionar per continuar realitzant la rasa sense atendre les indicacions de l'arqueòleg. Aquest fet va provocar que s'aturessin els treballs i es convoqués una reunió amb l'arqueòloga territorial que va decidir que s'havia d'ampliar la zona on havien aparegut els murs i que es minessin per sota per tal passar el tub de drenatge i no destruir les estructures. Davant d'això l'arqueòleg director Rafel Rosillo va renunciar a la intervenció i la signant d'aquesta memòria se'n va fer càrrec.

Es va continuar amb la documentació dels dos murs paral·lels realitzant una cala en direcció nord per localitzar més extensió en planta i excavar en profunditat per determinar la seva cronologia. Posteriorment es va foradar per sota el nivell sobre el qual s'assentaven per col·locar-hi el tub de drenatge. L'estructura UE 1019, un mur de feixa contemporani de pedra lligada amb argiles va ser seccionat en el tram de la rasa durant el rebaix, sense supervisió arqueològica. Més enllà del gir que fa la muralla per prendre direcció nord-oest, es van localitzar dues estructures que ja havien estat documentades en planta anteriorment. La primera la UE 1018 va resultar malmesa lleument amb la màquina atès que es tractava d'una estructura lligada amb argiles. Els estrats sobre els que s'assentava eren contemporanis. La UE 1015, un possible

paviment detectat l'any 2011 al nord de la UE 1018, no es va localitzar amb l'obertura de la rasa, únicament es van observar blocs de pedra i runes com en l'estrat que s'adossa a la muralla.

Gairebé al final de la rasa, a l'extrem nord-oest, es localitzà el mur UE 1005, ja documentat el 2011. S'excavà un sondeig al nord per tal de recuperar materials i establir la seva cronologia, malauradament no es van recuperar materials.

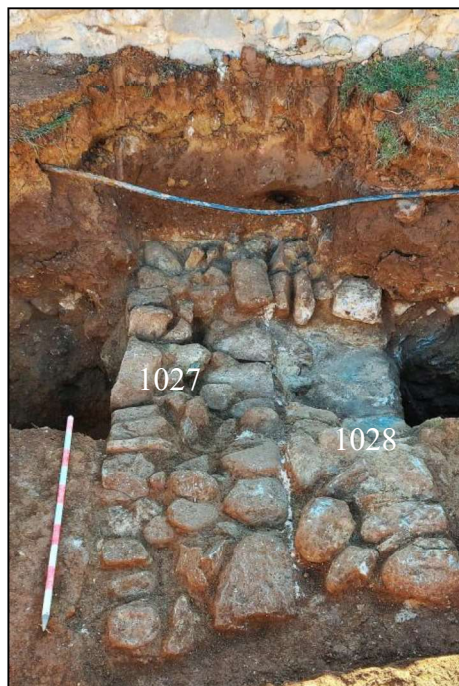
En el primer tram de la rasa practicada per al tub de drenatge es va poder observar com la muralla exterior, visible actualment, és un mur adossat a la muralla real del castell tal i com ja s'havia documentat l'any 2011. La profunditat de la rasa i la perillositat que suposava van fer impossible la seva correcta documentació. Únicament es van prendre mesures per tal de situar-la correctament. Així es va comprovar que el seu coronament se situa a 1,50 metres per sota de la part superior del mur perimetral actual i té una profunditat de 2 metres fins que s'assenta sobre les argiles naturals. En general es trobava en mal estat de conservació atès que el morter de calç estava molt degradat. El tub de drenatge es va passar per sota de la muralla, travessant les argiles, cap a l'exterior. Les terres que s'adossen a la muralla contenien materials d'època moderna i contemporània en poca quantitat i en alguns trams blocs de pedres i runa, tot indica que en època contemporània quan el sector sud es va convertir en horts el terreny va ser molt modificat i es construïren murs de feixa com la UE 1018 i 1019.

4.- Descripció de les estructures

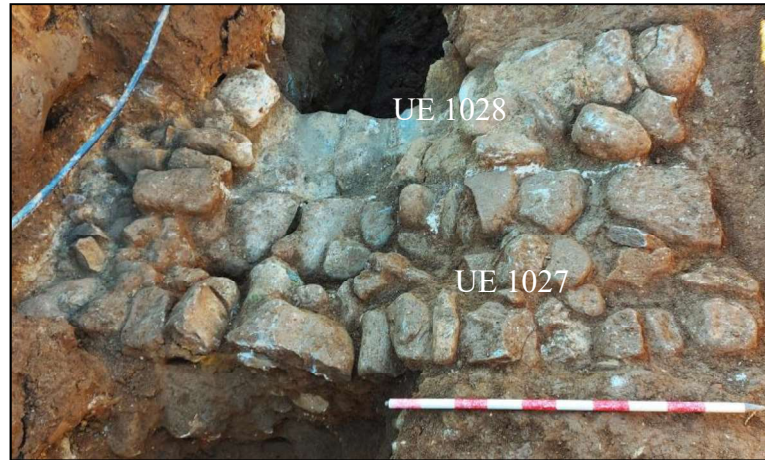
UE 1027

Estructura construïda tipus mur formada per pedres lligades amb argiles, situada a l'oest de la bestorre quadrada. S'adossa al mur 1028 situat al seu costat oest i a la muralla situada al sud, a la qual també s'hi sobreposa. Té una orientació de N/S i unes mesures de 2,52 metres de llargada observada, 0,78 metres d'amplada i 0,50 metres d'alçada.

Creiem que es tractaria d'un mur de feixa relacionat amb els horts existents a la zona sud del castell en època contemporània, per bé que no hi ha prou elements per establir la seva cronologia. La única evidència és que va ser construït un cop la muralla ja estava amortitzada.

UE 1027 i UE 1028 vistes des del nord

Estructures vistes des de l'est

UE 1028

Estructura construïda tipus mur formada per pedres lligades amb argiles i morter de calç, situada a l'oest de la bestorre quadrada. Se li adossa el mur 1027 pel costat est i, de la mateixa manera que UE 1027 s'adossa a la muralla situada al sud sobre la qual també s'hi assenta en aquest punt. La factura és més acurada que el mur 1027, amb les pedres lligades amb morter de calç i filades de pedres més regulars. Al seu costat est presenta una línia de morter de calç probablement un arrebossat d'aquesta cara per adossar el mur 1027 i reforçar-lo.

Aquest mur va ser construït un cop la muralla havia deixat de funcionar atès que se sobreposa al seu coronament, per bé que no podem acotar la seva cronologia més enllà d'establir el seu *terminus post quem* a l'època moderna. El sondeig realitzat al seu costat oest no va proporcionar materials que poguessin adscriure-la cronològicament, per bé que va permetre observar que està construït entre el sediments que s'adossen a la muralla (UE 1030-1031).

Té una orientació de N/S i unes mesures de 2,52 metres de llargada observada, 0,60 metres d'amplada i 0,94 metres d'alçada màxima conservada i 0,50 metres de mínima.

UE 1027 i 1028 des del nord

Alçat oest UE 1028

*Forat per encabir el tub de drenatge
sota UE 1027 i 1028 (esquerre) i cobertura amb geotèxtil (dreta)*

UE 1005

Estructura tipus mur que ja havia estat documentada en part l'any 2011 i que, per bé que llavors no es va realitzar una excavació per a determinar la seva cronologia, se'l va adscriure a l'època baix medieval atès que s'adossa a la UE 1004, un mur amb direcció nord-sud amb el qual formarien una edificació a l'interior del recinte emmurallat. En aquell moment es va poder comprovar com s'adossava també a la muralla pel costat est.

L'estructura té una orientació d'est-oest i les mesures documentades van ser de 4,5m de llargada i una amplada màxima de 0,70m, en la intervenció d'enguany es va poder realitzar un sondeig al costat nord en el qual s'observà una alçada d'1 metre fins que s'assenta sobre les argiles naturals. No van aparèixer materials associats a l'estrat documentat en profunditat que permeti establir la seva cronologia.

UE 1005, fotografia de l'any 2011

Alçat d'UE 1005 documentat enguany

*Forat per sota el mur per
encabir el tub de drenatge*

Cobertura amb geotèxtil

Fotografia general del Jaciment realitzada l'any 2011

Fotografies de la intervenció de l'any 2011, a la dreta rampa d'accés al castell en època medieval

5.- Conclusions

La intervenció arqueològica ha permès documentar dues noves estructures al castell de Palol de Revardit. A banda d'aquests murs s'han pogut realitzar sondejos en profunditat en estructures que van ser documentades en planta l'any 2011. Malauradament les característiques de la intervenció, lligada a la realització d'una rasa perimetral estreta i molt profunda, no ha permès extreure'n gaires conclusions pel que fa a la seva funcionalitat i cronologia. El pati sud del Castell de Palol conté nombroses estructures d'època medieval referides a les construccions internes del castell així com el seu accés en aquest moment. Durant la intervenció de 2011 no es va poder excavar en profunditat per motius polític-econòmics, fet que hauria contribuït notablement al coneixement del castell en aquesta època i les modificacions que va experimentar durant l'època moderna i contemporània, alhora que hagués facilitat qualsevol actuació futura en aquest sector. Enguany, el registre de les estructures ha estat igualment parcial.

El material arqueològic recuperat no ha estat dibuixat atès que eren fragments molt escadussers.

6.-Bibliografia

- AA.VV. Història del Pla de l'Estany, Diputació de Girona, Girona, 2000.
- AA.VV. Catàleg de monuments i conjunts històrico - artístics de Catalunya, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1990.
- AA.VV. El Patrimoni del Pla de l'Estany. Inventari històric i arquitectònic de la comarca, Consell Comarcal del Pla de l'Estany, Banyoles, 2004.
- BOFARULL TERRADES, Manel. Origen dels noms geogràfics de Catalunya: pobles, rius, muntanyes, Cossetània Edicions, Barcelona, 2002.
- COLOMEDA, Natàlia, Memòria de la intervenció arqueològica al Castell de Palol de Revardit. Servei d'Arqueologia a Girona. Inèdita 2011.
- CONSTANS, Lluís G. "Documentos medievales sobre el castillo de Rocacorba", Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, 8, Girona, 1953.
- CONSTANS, Lluís G. Diplomari de Banyoles. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1985-1993.
- CONSTANS, Lluís G., Manuscrits inèdits de Mossèn Constans. Castells i cases fortes (2), "Palol de Revardit", p. 28-33. CECB, Banyoles, 1981.
- COROMINAS, Josep Maria i MARQUÈS, Jaume. Catálogo monumental de la província de Gerona. La comarca de Bañolas, vol. I-III, Diputació de Girona, Girona, 1967-1972.
- DEL CAMPO JORDÀ, Ferran. Castells medievals. 57 Talaies del Gironès i el Pla de l'Estany, Guies del Patrimoni Comarcal (10), Figueres, 1991, p. 28-29.
- FULLANA LLOMPART, M. Diccionari de l'art dels oficis de la construcció, Palma de Mallorca, 1974.
- GARCÍA DE CONSUEGRA, Robert; Memòria de la intervenció arqueològica al Castell de Palol de Revardit. Servei d'Arqueologia a Girona. Inèdita 2010
- GARCÍA, Almudena, Memòria de la intervenció arqueològica al Castell de Palol de Revardit. Servei d'Arqueologia a Girona. Inèdita 2011.

- GIBERT REBULL, Jordi, “Els Palatia Septimanis. Indicis de l’organització territorial andalusina al nord dels Pirineus”, Anuario de Estudios Medievales, gener – juny 2007, p. 1-26.
- IBAÑEZ, Sergio, Memòria de la intervenció arqueològica al Castell de Palol de Revardit. Servei d’Arqueologia a Girona. Inèdita 2008
- MIRAMBELL, Enric; NEGRE, Pelai. “Sentencia arbitral entre Monserrat de Palol, señor de Arenys de Ampurdán y varios labradores de la citada parroquia, 1576”, Institut d’Estudis Gironins, 5 , Girona, 1950, p. 237-263.
- OLIVA PRAT, Miquel. “Nuevas estaciones romanas en Riudellots de la Creu, La Mota y Palol de Revardit”, Annals de l’institut d’Estudis Gironins, 3, 1948, p. 246-251.
- PALOMO, Toni, Memòria de la intervenció arqueològica al Castell de Palol de Revardit. Servei d’Arqueologia a Girona. Inèdita 2014.
- ZARAGOZA PASCUAL, E. Catàleg dels monestirs catalans, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1997.
- AGUELO, Xavier, Memòria de la intervenció arqueològica al Castell de Palol de Revardit. Servei d’Arqueologia a Girona. Inèdita 2009.

Arxius consultats

Arxiu Comarcal del Pla de l’Estany

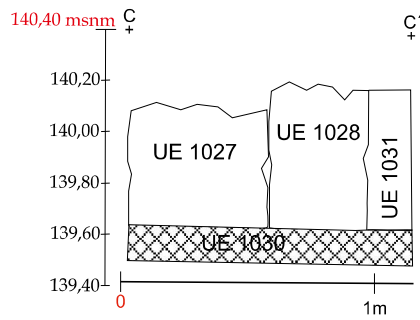
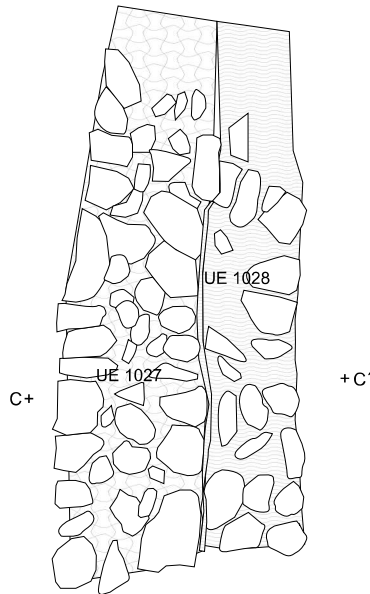
Arxiu Diocesà de Girona

Biblioteca de Catalunya : Inventari de fons i col·leccions documentals de l’Arxiu Històric

ANNEX I

Planimetria

PLANTA I SECCIONS DEL JACIMENT

LLEGENDA

 Rebliment antròpic

CASTELL DE PALOL DE REVARDIT, 2020
Palol de Revardit
(Pla de l'Estany)

DIRECCIÓ TÈCNICA: Almudena García
DIBUIX DE CAMP: García, A.
DIGITALITZACIÓ: García, A.

UE 1026
 UE 1002
 UE 1003
 +A

INVENTARI DE MATERIALS ARQUEOLÒGICS DEL CASTELL DE PALOL DE REVARDIT 2020									
UE	núm.	MATERIAL	Q	FORMA/INF	TIPOLOGIA	OBJECTE	CRONO	OBSERVACIONS	
1030	1	CERÀMICA	2	INFORME	COMUNA REDUÏDA				
1030	2	CERÀMICA	1	BASE	VERD I MANGANÈS		XIV		
1030	3	CERÀMICA	1	INFORME	COMUNA REDUÏDA	OLLA			
1030	4	CERÀMICA	2	INFORME	COMUNA REDUÏDA		XIX-XX		
1030	5	CERÀMICA	2	INFORME	VIDRADA COMUNA				
1030	6	CERÀMICA	1	INFORME	COMUNA REDUÏDA			ÈPOCA MODERNA	
1030	7	CERÀMICA	1	VORA	COMUNA REDUÏDA	GERRA			
1030	8	CERÀMICA	1	VORA	COMUNA REDUÏDA				
1030	9	CERÀMICA	1	VORA	REFLEX METÀL·LIC		XVI-XVII		
				DIÀFISI					
1030	10	FAUNA	1	DISTAL	TÍBIA	OVICÀPRID			

INVENTARI D'UE NO CONSTRUCTIVES

1030 Nivell de terres argiloses de color marró fosc, de textura tova, situat per sobre i adossat a la muralla d'origen medieval. Cobreix directament les argiles naturals, a la zona est conté gran quantitat de blocs de pedra, possiblement de la mateixa muralla, i material ceràmic de diversa cronologia, des de medieval (s. XIV) a contemporània. Possible reblliment-anivellament per als horts contemporanis.

1031 Nivell de terres excavat a l'oest del mur UE 1027, és igual a UE 1030